

*Новосад Н. П.,**старший викладач, аспірантка кафедри прикладної лінгвістики**Волинського національного університету імені Лесі Українки**<https://orcid.org/0009-0008-6185-5383>*

ПРОКСЕМІКА ТА ЇЇ СПЕЦИФІКА: ГРАФІЧНИЙ ВИМІР

Анотація. Статтю присвячено аналізу проксемики, що сфокусована на просторі та відстані. Висвітлено особливості міжособистісної поведінки в контексті чотирьох основних зон дистанціювання: інтимної, особистої, соціальної та публічної, які корелюють з соціальними ролями та способами комунікації. Окрему увагу приділено характеристикам проксемичної поведінки, зокрема простору з фіксованими та напівфіксованими межами, а також неофіційному простору, що має специфічне культурне значення.

У статті розглянуто три модулі реакцій: інфра, пі та мікро, які сприяють розкриттю впливу територіальності на комунікацію. Обґрунтовано вісім змінних проксемичної поведінки, що формують розуміння просторової взаємодії. Звернуто увагу на те, що культура, стать, соціальне положення та контекст взаємодії впливають на сприйняття невербальних сигналів. У роботі наголошено на інтегративному характері проксемики щодо інших форм невербальної комунікації, а саме тактильної взаємодії та зорового контакту, що створює поліфонію значень у комунікаційних ситуаціях.

Здійснено огляд теоретичних підходів до проксемичних особливостей, актуалізованих у політичних карикатурах, окреслено ключові складові проксемики (дистанцію, простір та змінні проксемичної поведінки); обґрунтовано їх значення. Узагальнено класифікацію основних проксемичних елементів відповідно до теорії Е. Т. Холла, що дозволяє краще зрозуміти механізми взаємодії між персонажами в політичних карикатурах.

Дослідження увиразнює важливість урахування проксемичних аспектів в аналізі політичних карикатур, оскільки вони сприяють творенню мультимодального значення та впливають на сприйняття. Отримані результати можуть стати основою для подальших досліджень у цій сфері, зокрема у вивченні взаємодії проксемичних аспектів з іншими невербальними елементами.

Ключові слова: невербальна комунікація, проксемика, територіальність, політична карикатура.

Постановка проблеми. У сучасному комунікаційному середовищі політичні карикатури відіграють важливу роль у формуванні суспільної думки. До їх складу інтегровано вербальні та невербальні елементи для передачі складних ідей та різних емоцій. Більшість існуючих лінгвістичних досліджень зосереджено на вербальних компонентах, що залишає поза увагою значення проксемичних аспектів, які можуть суттєво вплинути на сприйняття карикатур.

Проксемика, як наука про просторові відношення та дистанції між комунікантами, є важливою складовою невербальної комунікації. У контексті політичних карикатур проксемичні елементи, такі як відстань між персонажами, їхнє просторове розташування та орієнтація, сприяють формуванню додаткових значень та підсилюють ключовий зміст.

Однак незважаючи на важливість проксемики, її теоретичні та практичні аспекти вивчені недостатньо, тому не завжди вра-

ховують аналізуючи політичні карикатури. Це підкреслює необхідність систематичного дослідження проксемичних елементів у сучасних англійських політичних карикатурах для виявлення їхньої ролі у формуванні мультимодального значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних лінгвістичних студіях проксемиці присвячено значну кількість робіт, у яких окреслено роль просторових відношень у комунікації. Докладне наукове висвітлення цього феномену знаходимо в працях Е. Т. Холла, який започаткував основи проксемики, а також у сучасних дослідженнях, в яких аналізують проксемичні елементи в різних комунікативних контекстах, включаючи політику, рекламу та міжкультурну взаємодію.

Однак ще й досі залишається чимало нез'ясованих аспектів проксемики, які потребують подальшого вивчення, що пояснює актуальність обраної тематики. Зокрема, недостатньо досліджено, як проксемичні елементи взаємодіють з іншими невербальними компонентами, такими як кінесичними, тактильною взаємодією та зоровим контактом. Крім того, важливими залишаються питання про вплив культурних, соціальних та гендерних факторів на розуміння та сприйняття проксемичних сигналів.

Мета статті ідентифікувати ключові проксемичні ресурси та встановити їхню роль у формуванні мультимодального значення карикатур в межах політичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Проксемика – наука про простір і відстань, засновником якої є Е. Т. Холл, охоплює тілесну орієнтацію, позу, зоровий контакт та тактильну поведінку. Поза в кожній зоні корелює з соціальною роллю, так само як процес сидіння чи стояння. Якщо хтось стоїть перед аудиторією, що людину вважають важливішою, ніж тих, хто сидить [1, с. 150].

Е. Т. Холл, вивчаючи проксемику, виділив три ключові складові: дистанцію, простір та змінні проксемичної поведінки, зосередивши увагу на чотирьох основних зонах дистанціювання залежно від соціального контексту та ступеня близькості між людьми: інтимну, особисту, соціальну та публічну. Інтимна дистанція (0–45 см) є «особистою зоною» і притаманна для найближчих стосунків, таких як сім'я або романтичне партнерство. Особиста дистанція (45–120 см) притаманна для спілкування з друзями чи знайомими, наприклад, під час зустрічей у неформальній атмосфері. Соціальна дистанція (120–400 см) характерна для взаємодії з малознайомими людьми чи колегами. Публічна дистанція (400–750 см) притаманна для формальної чи публічної комунікації, коли учасники прагнуть мінімізувати фізичну близькість [2, с. 168].

Продовжуючи розгляд зон дистанціювання, можемо стверджувати, що інтимна та особиста відносяться до широкої категорії мікропростору, тоді як соціальна та публічна зони відповідно належать до мезопростору та макропростору. Останній включає в себе публічні простори, поселення, міста та їх межі, а його характеристики поділяють на фіксовані (такі як стіни та територіальні межі), напівфіксовані (мобільні елементи, такі як завіси та екрани) та динамічні (об'єкти, які можуть переміщуватися в певних просторах, такі як транспортні засоби) [1, с. 149]. Відповідно до зазначених принципів Е. Т. Холл, роз-

глядаючи концепцію простору, поділяє його на три основні категорії:

1. Простір із фіксованими межами (*fixed feature space*). Цей тип простору формується стінами або спорудами, такими як будинки, міста чи навчальні аудиторії. Наприклад, організація простору в класі може впливати на комфорт, мотивацію чи демотивацію студентів.

2. Напівфіксований простір (*semi-fixed space*). Ця категорія простору відіграє важливу роль у міжособистісній комунікації. Її визначають об'єкти, які мають фіксоване розташування, але їхня позиція та організація простору відображають характер взаємодії та статус учасників. Цю категорію поділяють на:

– соціофугальний простір (*sociofugal space*), який перешкоджає комунікації між людьми, створюючи відчуття віддаленості та безособовості.

– соціопетальний простір (*sociopetal space*), який сприяє зближенню людей і стимулює їхню участь у процесі комунікації.

3. Неформальний простір (*informal space*). Це приватний простір, який люди підтримують під час взаємодії. За словами Е. Т. Хола, неформальні просторові шаблони мають чіткі межі та настільки глибоке, хоч і неартикульоване значення, що стають невід'ємною частиною культури. Ігнорування цього значення може призвести до серйозних наслідків [3, с. 101–112].

М. Л. Кнеп та Дж. А. Холл стверджували, що базуючись на фіксованих та напівфіксованих характеристиках простору, ми формуємо враження про наше оточення у шістьох вимірах:

1. Формальність (*formality*) – стосується сигналів, які визначають, наскільки невимусовно можна поводитися в діях та висловлюваннях або ж чи вимагається більш офіційна поведінка.

2. Теплота (*warmth*) – наскільки людина почувається комфортно, захищено і впевнено; чи сприймається простір як сприятливе, доброзичливе середовище.

3. Приватність (*privacy*) – наскільки учасники взаємодії відчують, що мають власний простір, або ж чи можуть інші втрутитися чи підслухати.

4. Обізнаність (*familiarity*) – враження від того, наскільки раніше вже траплялися подібні ситуації, і знання, як із ними впоратися (або, навпаки, відсутність такого досвіду).

5. Обмеження (*constraint*) – сприйняття того, наскільки легко чи важко увійти в ситуацію і залишити її.

6. Дистанція (*distance*) – наскільки близько, фізично чи психологічно, ми почуваємось з людьми, з якими ділимо простір [4, с. 78].

Звернемо увагу й на те, що у межах зон з *фіксованим, напівфіксованим та неформальним простором* виділено три модули реакцій: інфра (*infra*), який ґрунтується на нашому вродженому відчутті територіальності: прі (*pre*), який своєю чергою ґрунтується на сенсорних реакціях (дотик, зір тощо) на простір та на людей у просторі, які умовно зумовлені культурно специфічними кодами простору; мікро (*micro*), що передбачає специфічні реакції на різні зони [1, с. 149].

Окрему увагу слід приділити територіальності, яку трактують як вроджене прагнення займати та захищати простори. Цей імпульс характерний для багатьох живих істот та створінь, від зграй тварин до окремих людей і цілих націй. Незалежно від того, чи йдеться про територію банди, район, який займає конкретний торговець, улюблене місце в ресторані, звичний стіл у класі чи одне і теж місце на спортивному заході, ми вважаємо певні простори як власні. Існують три основні види територій: первинні, вторинні та публічні [4, с. 70-71].

Варто зазначити, що іноді наше право на певний простір є офіційним. Такі простори називають первинними територіями, оскільки вони позначені або сприймаються як виключно

«наші» та перебувають під «нашим» контролем. Це може бути будинок, двір, кімната, стіл, місце в ліжку або полиця в медичній шафі [4, с. 70].

Вторинні території не належать комусь персонально і не знаходяться під виключно чийось приватним контролем, але асоціюються з певними особами, що може призвести до припущення, що цей простір буде доступний для них, коли їм це буде потрібно, без необхідності вживати додаткових заходів для його резервування. Це часто трапляється в класах, коли учні сидять за тим самим столом або, принаймні, в тій самій загальній зоні, в якій вони сиділи в перший день занять [4, с. 70].

Публічні території відкриті для всіх. Люди можуть позначати публічну територію і використовувати її упродовж обмеженого часу, але цей простір часто доступний для всіх, що ускладнює керування ним деякими особами та може призвести до конфліктів. Щоб уникнути таких ситуацій, для цього використовують різноманітні предмети, які зазвичай сприймають іншими як невербальні сигнали, що позначають місце як тимчасово зарезервоване – наприклад, куртки, сумки, папери або напої. Однак використані маркери є неоднозначними. Половину випитої чашки кави можна сприйняти як сміття, яке можна викинути, що стане неприємною несподіванкою для того, хто залишив її, щоб позначити своє місце [5].

Ще одним різновидом є територія взаємодії, яку трактують як особливий вид простору, який формується під час спілкування між людьми (наприклад, група, що розмовляє на тротуарі). Такі території найчастіше виникають у межах публічного простору (наприклад, розмова студентів у коридорі бібліотеки), а не у вторинних територіях, де учасники взаємодії мають обмежені права (наприклад, студенти, які не проживають у гуртожитку, але спілкуються в його коридорі) [4, с. 71].

Третя ключова складова проксеміки, ідентифікована Е. Т. Холлом, стосується восьми змінних проксемічної поведінки, які розширюють дослідження в цій галузі. Ці змінні формують проксемічну поведінку та розмір зон, яких люди дотримуються та дозволяють глибше розуміти аспекти просторової взаємодії. Учений визначив набір факторів, які формують проксемічну поведінку та розмір зон, які люди підтримують між собою:

1. Ідентифікатори постаті (стоячи/сидячи).
2. Гендерні ідентифікатори (чоловіки/жінки).
3. Соціофугальні-соціопетальні орієнтації (обличчям до обличчя, спиною один до одного).
4. Кінетичні фактори (відстань між частинами тіла).
5. Тактильні фактори (дозволені моделі дотику в межах кожної зони).
6. Фактори зорового контакту (погляди, відвертання погляду, прямий погляд в очі).
7. Теплові фактори (виявлення або відчуття випромінюваного тепла).

8. Запахові фактори (виявлення запаху або дихання).

9. Голосові фактори (гучність голосу, тон голосу) [1, с. 150].

Розуміння цих змінних дозволяє аналізувати поведінку учасників у комунікаційних ситуаціях та краще інтерпретувати їхню взаємодію [6].

У наукових дослідженнях, присвячених невербальці, звернуто увагу на те, що проксемічна поведінка взаємопов'язана з іншими видами невербальної взаємодії, такими як тактильна взаємодія та зоровий контакт. Це свідчить про те, що різні модальності комунікації не є окремими або автономними, а інтегративними.

Таке розуміння проксеміки дозволяє краще осмислити, як різні аспекти невербальної комунікації взаємодіють, створюючи складну мережу значень та впливаючи на сприйняття взаємодії учасниками. Вивчення проксемічної поведінки включає різнома-

нітні змінні, такі як гендерні, кінетичні, тактильні та зорові фактори, що допомагають глибше зрозуміти динаміку комунікації і важливість просторових кодів у культурному контексті.

Доречно зазначити, що вагоме значення на розуміння та інтерпретацію невербальних факторів мають ряд аспектів, зокрема: культура та країна, в якій перебувають комуніканти; стать мовця; соціальне положення; а також контекст взаємодії, в якому здійснюється комунікація. Додатково, такі чинники, як вік, освіта, та особистісні характеристики, також можуть впливати на сприйняття невербальних сигналів. Наприклад, одні й ті ж невербальні жести можуть мати різні значення залежно від культурного контексту або ситуації. Уважаємо важливим врахування цих елементів при аналізі невербальної комунікації, оскільки вони можуть суттєво змінювати її інтерпретацію та ефективність.

Поділ культур на контактні (high context culture) та неконтактні (low context culture), запропонований Е. Т. Холлом, дозволяє краще зрозуміти особливості просторової взаємодії в різних соціокультурних середовищах. У контактних культурах велика частина інформації передається через контекст, невербальні сигнали та міжособистісні стосунки, а відстань між людьми у спілкуванні часто невелика, що відображає близькість та довіру. Тон розмови, жести та стосунки між співрозмовниками грають ключову роль у комунікації, яка зазвичай менш пряма, бо учасники взаємодії мають спільний досвід або культурний бекграунд. Прикладами країн з контактними культурами можемо вважати Китай, Японію, Корею та арабські країни. У неконтактних культурах інформація передається чітко та експліцитно через слова. Простір між людьми зазвичай більший, а дистанції у спілкуванні більш формалізовані. До таких культур належать США, Німеччина та скандинавські країни [7, с. 91].

Проаналізувавши особливості контактних та неконтактних культур, можна припустити, що культурний контекст значною мірою визначає спосіб передачі та сприйняття смислів у політичних карикатурах. У контактних культурах значна частина іронії, сатири чи критики може бути закодована в деталях, жестах, символах або композиційних елементах, розрахованих на аудиторію з певним спільним культурним досвідом. Натомість у неконтактних культурах карикатури зазвичай містять більш прямий і однозначний меседж, де політична критика або гумор передають через чітко виражені візуальні та текстові елементи, зрозумілі широкому колу сприймаючих незалежно від їхнього культурного бекграунду.

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу проксемики, зокрема її графічної площини маємо підстави резюмувати, що вона є невід'ємним складником творення мультимодального значення карикатур та підсилює їх комунікативний ефект.

Отже, засоби проксемики є частиною комунікативної взаємодії між адресантом і адресатом, яку вважають багаторівневим процесом, що охоплює породження повідомлення, його кодування, передачу, сприйняття, обробку, інтерпретацію та формування реакції. Проксемічні засоби слугують одним із каналів трансляції, кодування та декодування інформації між адресантом і адресатом у такому комунікативному акті. Проксемічні засоби можуть бути породжені свідомо (наприклад, відстань між персонажами для вираження влади та соціального статусу) і несвідомо (розташування персонажів у просторі, яке може сигналізувати про їхні стосунки).

Як бачимо, проксемика є недостатньо дослідженою та багатогранною. У лінгвістичній площині перспективно вважаємо розробку класифікації політичних карикатур відповідно до проксемічних засобів, а також дослідження їхнього впливу на сприйняття аудиторією. Це дозволить не лише поглибити наше розуміння механізмів комунікації, а й сприятиме розвитку

нових підходів у дослідженні мультимодальності в політичному дискурсі.

Література:

1. Danesi M. Understanding Nonverbal Communication: A Semiotic Guide. London; New York: Bloomsbury, 2021. 256 p.
2. Gamble T. K., Gamble M. W. Interpersonal Communication: Building Connections Together. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2014. 496 p. URL: [https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/53604_Gamble_\(IC\)_Chapter_6.pdf](https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/53604_Gamble_(IC)_Chapter_6.pdf) (дата звернення: 02.06.2025).
3. Hall E. T. The Hidden Dimension. Garden City, NY: Doubleday, 1966. 217 p.
4. Hargie O. Skilled Interpersonal Interaction: Research, Theory, and Practice. 5th ed. London: Routledge, 2011. 614 p.
5. A Primer on Communication Studies. 2012. URL: <https://2012books.lardbucket.org/books/a-primer-on-communication-studies> (дата звернення: 10.06.2025).
6. Agnus O. Proxemics: The Study of Space. The Indian Review of World Literature in English. 2012. Vol. 8, № 1. P. 1–7.
7. Hall E. T. Beyond Culture. New York: Doubleday, 1976. 298 p.

Novosad N. Proxemics and Its Peculiarities: The Graphic Dimension

Summary. The article is devoted to the analysis of proxemics as the science of space and distance, founded by E. T. Hall. It examines interpersonal behaviour in the context of four main zones of distance: intimate, personal, social, and public, which correlate with social roles and communication styles. Special attention is paid to the characteristics of proxemic behaviour, particularly the space with fixed and semi-fixed boundaries, as well as informal space, which holds deep cultural significance.

The article identifies three modes of reaction: infra, pre, and micro, which help reveal the influence of territoriality on communication. Eight variables of proxemic behaviour that shape the understanding of spatial interaction are explored. It is noted that culture, gender, social status, and the context of interaction significantly affect the perception of nonverbal signals. The article emphasises the integration of proxemics with other forms of nonverbal communication, such as tactile interaction and visual contact, creating a complex network of meanings in communicative situations.

Furthermore, the article provides an overview of theoretical approaches to the proxemic elements of political cartoons, outlines the key components of proxemics (distance, space, and variables of proxemic behaviour), and justifies their significance for communication. The classification of the main proxemic elements according to E. T. Hall's theory is summarised, which allows for a better understanding of the mechanisms of interaction between characters in political cartoons.

The study highlights the importance of considering proxemic aspects in the analysis of political cartoons, as they contribute to the creation of multimodal meaning and influence the audience's perception of political messages. The findings may serve as a foundation for further research in this area, particularly in examining the interaction of proxemics with other nonverbal elements in communicative discourse.

Key words: nonverbal communication, proxemics, territoriality, political cartoons.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 25.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 19.09.2025

Дата публікації: 21.10.2025